

CONTRA SPREM SPERO: ПРЕЗЕНТАЦІЯ СЛОВАЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У НЕЙТРАЛЬНИХ КРАЇНАХ (1943-1945 рр.)

Боровець Іван. Contra sprem spero: презентація словацької державності у нейтральних країнах (1943-1945 рр.). Стаття присвячена діяльності дипломатичних представників Словацької держави (Першої Словацької республіки), що мала на меті популяризацію словацького питання на міжнародній арені. У нейтральних державах словацькі дипломати намагалися виправити негативний імідж Словаччини як союзника нацистської Німеччини. К. Сідор у Ватикані, Й. Кірибаум у Швейцарії та Б. Піско у Швеції доклали великих зусиль, аби інформувати іноземних журналістів, впливових дипломатів та державних діячів про словацький ракурс у поглядах на військову та суспільно-політичну ситуацію в Європі. Сприятливою умовою було те, що названі дипломати мали особисту репутацію антигерманістів. Але великий негативний резонанс у громадській думці в нейтральних державах мали антисемітська політика словацької влади та депортації єврейського населення.

У пресі нейтральних країн словацькі діячі публікували свої статті, у яких критикували плани чехословацького емігрантського уряду на чолі з Бенешем щодо відновлення Чехословаччини. Архівні матеріали та мемуари засвідчують, що словацькі державні лідери та дипломати намагалися через нейтральні країни налагодити зовнішньополітичні контакти з представниками антигітлерівської коаліції. Були розроблені кілька пропозицій щодо державного устрою Словаччини, але західні дипломати не йшли назустріч даним спробам, адже співпрацювали з урядом Бенеша.

Словацькі діячі підготували кілька проєктів з обґрунтуванням пропозицій щодо федеративного об'єднання країн регіону, у якому Словаччині відводилася роль рівноправного учасника. Їх популяризація також відбувалася в інформаційному просторі нейтральних держав з орієнтацією на прихильність провідних західних держав. Але всі вони були приречені на невдачу, адже з початку 1944 р. було очевидно, що Центрально-Східна Європа буде перебувати у сфері впливу СРСР, метою якого було відновлення довоєнної Чехословаччини. На завершальному етапі війни в Європі нейтральні держави припинили дипломатичні взаємини зі Словацькою республікою.

Ключові слова: нейтральні держави, Словацька республіка, дипломатія, преса, пропаганда, єврейське питання, конфедерація, плебісцит.

Боровець Іван. Contra sprem spero: презентація словацької державності у нейтральних країнах (1943-1945 гг.). Стаття посвящена деятельности дипломатических представителей Словацкого государства (Первой Словацкой республики), целью которого была популяризация словацкого вопроса на международной арене. В нейтральных государствах словацкие дипломаты пытались исправить негативный имидж Словачии как союзника нацистской Германии. К. Сидор в Ватикане, Й. Кирибаум в Швейцарии и Б. Писко в Швеции прилагали большие усилия, чтобы информировать иностранных журналистов, влиятельных дипломатов и государственных деятелей о словацком ракурсе во взглядах на военную и общественно-политическую ситуацию в Европе. Благоприятным условием было то, что указанные дипломаты имели личную репутацию антигерманистов. Но большей негативный резонанс в общественном мнении в нейтральных государствах имели антисемитская политика словацкой власти и депортации еврейского населения.

В печати нейтральных стран словацкие деятели публиковали свои статьи, в которых критиковали планы чехословацкого эмигрантского правительства во главе с Бенешем относительно возобновления Чехословакии. Архивные материалы и мемуары удостоверяют, что словацкие государственные лидеры и дипломаты пытались через нейтральные страны наладить внешнеполитические контакты с представителями антигитлеровской коалиции. Были разработаны несколько предложений относительно государственного строя Словакии, но западные дипломаты не шли навстречу данным попыткам, ведь сотрудничали с правительством Бенеша.

Словацкие деятели подготовили несколько проектов с обоснованием предложений относительно федерального объединения стран региона, в котором Словакии отводилась роль равноправного участника. Их популяризация также происходила в информационном пространстве нейтральных государств с ориентацией на благосклонность ведущих западных государств. Но все они были обречены на неудачу, ведь с начала 1944 г. было очевидно, что Центрально-Восточная Европа будет находиться в сфере влияния СССР, целью которого было возобновление довоенной Чехословакии. На завершающем этапе войны в Европе нейтральные государства прекратили дипломатические взаимоотношения со Словацкой республикой.

Ключевые слова: нейтральные государства, Словацкая республика, дипломатия, пресса, пропаганда, еврейский вопрос, конфедерация, плебисцит.

Словацька держава (Перша Словацька Республіка), незалежність якої була проголошена 14 березня 1939 р., стала для словаків першим досвідом національного державотворення. Однак вона виникла в кризових обставинах розчленування помюхненської Чехословаччини, яка зазнала німецької та угорської агресії. Більше того, щойно народжена держава одразу потрапила у зовнішньополітичну та військову залежність від III Райху. Це негативно вплинуло на сприйняття Словаччини у світі як маріонетки нацистської Німеччини і визначило її критичні оцінки в демократичній історіографії.

Констатуючи негативний образ Словацької держави, впадає у вічі схожість між ним та усталеною серед західних істориків оцінкою Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Дана паралель спонукає, в інтересах історичної об'єктивності, до вивчення зусиль тогочасної словацької дипломатії щодо формування позитивного іміджу своєї країни та аргументування її зовнішньополітичної позиції. В умовах розгортання світової війни це мало найбільше шансів на реалізацію саме у нейтральних державах, громадська думка яких була відкрита для обох ворогуючих сторін. Присутність там дипломатів, журналістів та інформаційних агентств різних країн створювала представникам Братислави сприятливу атмосферу для налагодження з ними особистих контактів, включаючи й неофіційні, та ознайомлення їх урядів зі «словацьким ракурсом» в оцінках поточної суспільно-політичної ситуації.

Тому предметом розгляду в статті стала зовнішньополітична взаємодія Словаччини з Ватиканом, Швейцарією та Швецією. Словацька держава мала дипломатичні взаємини також із офіційно нейтральною Іспанією, але остання була членом Антикомінтернівського пакту і де факто союзником Німеччини,

а тому не відносимо її до послідовно нейтральних країн. Нижня хронологічна межа дослідження обумовлена «корінним переломом» у війні, коли на дипломатичному фронті активізувалися обговорення й прогнози повоєнного устрою і словацькі представники також намагалися брати участь у цьому процесі.

Вказаній проблеми взагалі не торкалися радянські, сучасні українські та російські історики. Західні науковці, наскільки нам відомо, теж не приділяли їй окремої уваги. Виняток становить німецькомовна монографія швейцарського дослідника словацького походження Ш. Парака, присвячена двостороннім відносинам у 1939-1945 рр.¹. Словацьким фахівцем із дослідження тогочасної зовнішньої політики Словацької держави (в т.ч. і взаємин з нейтральними державами) є П. Петруф². Опубліковано кілька статей про двосторонні відносини з Ватиканом (П. Мулік³), Швейцарією (П. Піхня⁴, Я. Страска⁵). Також історик І. Каменец схематично окреслив погляди словацьких політичних лідерів щодо пошуку виходу з безнадійної геополітичної ситуації на завершальному етапі війни⁶. Але спеціалізованої розвідки з даного питання бракує і в словацькій історіографії.

Відтак, метою пропонованої статті є спроба комплексного розгляду спроб популяризації «словацького питання» в нейтральних країнах у 1943-1945 рр. на основі вказаних досліджень, фрагментарних згадок у інших працях та мемуарах, окремих матеріалів Словацького національного архіву та тогочасної преси.

Дипломатичне визнання Словаччини нейтральними країнами відбулося досить швидко, ще до початку світової війни, й стало вагомим аспектом зовнішньополітичного утвердження нової держави. 25 березня 1939 р. її офіційно визнав Ватикан⁷, 19 квітня – Швейцарський Союз⁸, 26 липня – Швеція⁹.

Певним уособленням виняткового значення «нейтралів» для Братислави були персони дипломатичних представників у Римі, Берні й Стокгольмі. Послом у Святій Столиці упродовж всього функціонування Словацької держави став Карол Сідор. Як впливовий політичний лідер мав всі підстави обійняти значну посаду на внутрішньополітичній авансцені, але проявив непослух емісарам Гітлера, які 12 березня 1939 р. вимагали від нього проголошення незалежності Словаччини. Відтак, під тиском Берліна, відбув у почесне заслання на дипломатичну службу при папському дворі.

З 1942 р. словацьким представником у Берні розпочав новий етап своєї діяльності Йозеф Кіршбаум. Він, як молодий перспективний політик, обіймав посаду Генерального секретаря правлячої Глінкової словацької народної партії, але недостатньо активно йшов назустріч німецьким «побажанням» у політичних питаннях. Тому в липні 1940 р. на словацько-німецьких переговорах у Зальцбурзі однією з вимог німців стала відставка Кіршбаума.

На початку осені 1943 р. словацьке консульство у Швеції очолив Богуміл Піско¹⁰. Будучи професійним дипломатом, він не належав до про-

відних персон словацького політикуму, але у архівних документах є свідчення про те, що німці йому теж не довіряли¹¹.

Отже, словацькі дипломати в нейтральних державах мали політичне реноме антинімецьки налаштованих діячів, що стало вельми позитивним підґрунтям для їх ефективної роботи в службових справах й налагодження контактів з іноземними представниками.

Популяризація словацького питання в інформаційному просторі

Важливим завданням для словацьких дипломатів стало якнайширше пропагування словацької державності. Насамперед це було актуальним в руслі ідейно-політичного протистояння словаків з чехословацьким емігрантським урядом Е. Бенеша.

Найбільш сприятливі умови для цього склалися у Ватикані, з яким у католицькій Словаччині було найтісніше ціннісне порозуміння. Сідор з цього приводу писав: «Ми є єдиною державою на світі, очоленою римо-католицьким священиком, який здійснює світське практичне урядування»¹². Зусилля словацького дипломата були спрямовані на укладення конкордату між Словаччиною та Ватиканом. У записах від 23 травня 1943 р. папський державний секретар кардинал Магліоні зафіксував, що Сідор просив пришвидшити цю справу і навіть наголошував на отриманій згоді Німеччини. Відповідь папської дипломатії була ухильною із пропозицією зачекати з даною справою до завершення війни. Утім, Ватикан погодився на надання словацькому ієрархові К. Кметьку сану Нітранського архієпискупа. 18 травня 1944 р. Сідор з ентузіазмом коментував даний здобуток: «Дайте розпорядження для радіо і преси, щоб у зв'язку з цим широко інформували про міцне і стабільне міжнародне становище словацької держави і успішну роботу молодого словацького дипломатії у Ватикані, що змогла домогтися того, на що Прага не була спроможна упродовж 20 років»¹³.

Іншим прикладом активної двосторонньої взаємодії була планована на 13 травня 1943 р. зустріч словацького прем'єра В. Туки з римським папою як частина порядку денного його візиту до Італії. Але запрошення з боку Муссоліні відтермінувалося і зрештою Тука його так і не дочекався.

На Різдво 1943 р. Сідор домігся того, що ватиканське радіо вислало радіопередачу словацькою мовою. Його коментар події був наступним: «На мою думку, ватиканське радіо було добре чути в Словаччині. З того часу регулярно велася трансляція словацькою мовою й таким чином вона зайняла своє місце поміж іншими мовами світу й лунала в ефірі у всіх куточках земної кулі»¹⁴.

18 серпня 1944 р. у ватиканському храмі св. Анни відбулося богослужіння за упокій словацького національного лідера А. Глінки, на якому були присутні словаки, словенці, хорвати. Про дану подію інформували італійські газети та радіо. Газета найчисельнішої італійської партії П Ророло також опублікувала статтю «Політика Годжі» у зв'язку зі смертю у Флориді відомого чехословаць-

кого політика. Між іншим так було вказано, що в еміграції М. Годжа остаточно відійшов від чехословакської концепції та «став цілком на бік національної словацької політики... таким чином потрапив в немилість Бенеша й мусив залишити Лондон і виїхати до Америки»¹⁵.

Важливо наголосити, що чехословацький емігрантський діяч Я. Махула визнавав успіхи Сідора в інформаційній боротьбі: «як досвідчений журналіст набув серед італійських газетярів низку відданих приятелів, яких упродовж війни він винагороджував, насамперед продуктами... Використав те, що Словаччина була головним постачальником до Італії паперу і целюлози. В редакціях це знали і відповідно віддячували»¹⁶.

Позитивне ставлення Ватикану до Сідора знайшло підтвердження в умовах наближення американо-англійських військ до Риму. Папський дипломат Монтіні запевнив його, що Свята Столиця й надалі визнаватиме його дипломатичний статус. 10 червня 1944 р., виконуючи вимогу союзницького командування, дипломати країн, ворожих антигітлерівській коаліції, в тому числі й Сідор, перемістилися з римських кварталів безпосередньо до будівель Ватикану. 4 березня 1944 р. була задекларована позиція Святої Столиці щодо ватикансько-словацьких взаємин: «Дипломатичні стосунки можуть бути розірвані лише тоді, коли Словаччина це здійснить за власними бажанням або за рішенням мирної конференції буде ліквідована як держава»¹⁷. Навіть ще 14 березня 1945 р. у Ватикані відбулося богослужіння на честь державного святого Словацької республіки за участі представників словацької громади в Італії, а Сідор отримав привітання від папської дипломатичної служби¹⁸.

Словацько-швейцарські взаємини базувалися насамперед на економічній співпраці. Так, у 1943 р. в першому півріччі обмін товарів склав суму в 300 млн. словацьких крон, а в другому – вже 500 млн. крон¹⁹. Це визначало й політичні пріоритети Швейцарії щодо Словаччини, рупором яких був генеральним консулом в Братиславі М. Гресслі. Але при цьому, офіційний Берн утримував контакти з емігрантським чехословацьким урядом²⁰.

Головними інформаторами для Гресслі у Братиславі були голова Національного банку І. Карваш, шеф політичного відділу МЗС Й. Мрачна та керівник делегації на торгівельних переговорах з Швейцарією Ш. Полиак. Швейцарський консул визнавав, що за 5 років незалежності, загалом успішних, словаки стали національно свідомими й «долі багатьох людей тісно пов'язані зі самостійною Словаччиною, а відтак вони не знають що робити у випадку, якщо Німеччина програє війну»²¹.

Головним напрямком роботи словацьких дипломатів у Берні було активне протистояння чехословацькій пропаганді, адже редакції переважної більшості тамтешніх газет черпали інформацію лише з чеських джерел. Прес-аташе посольства А. Греберт згадує: «В деяких редакціях мене з усіма симпатіями приймали як представника героїчної чеської нації, і лише через

певний час розуміли, що йде мова про два різних народи, з різним минулим, національним характером, культурою. Якщо про чеську й угорську проблеми журналісти хоча б в цілому інформовані, словацька проблема є для них «terra incognita»... В деяких редакціях мені прямо сказали, що я перший словак, якого взагалі коли-небудь бачили»²².

З 13 серпня 1943 р. по липень 1944 р. у Берні видавався, як правило двічі на місяць, інформаційний бюлетень (під назвою «Прес-кореспонденція словацького посольства»²³) німецькою та французькою мовами обсягом 6 сторінок та накладом 1600 екземплярів. У змісті відображалось політичне, економічне, культурне життя Словацької держави, а інформація надходила з МЗС у Братиславі та Комітету пропаганди при словацькому уряді²⁴. Окреслилися теми, якими найбільше цікавилися швейцарські журналісти: ставлення словаків до діяльності Е. Бенеша, стан словацько-угорських відносин, можливості більшовізації Словаччини.

Позитивом для словацьких зусиль було те, що не всі швейцарські журналісти винятково схвально ставилися до чехословацького лідера. Так, зміст книги Бенеша «Демократія сьогодні і вчора», перекладеної французькою та англійською мовами, наразився на критику швейцарської газети «La Coopération». У тексті рецензії на її шпальтах вказувалося: «Книга не структурована, часто автор повертається до одного й того ж, висловлювання надто спрощені і навіть банальні, що викривляє реальну дійсність... бракує логіки викладу матеріалу... історичні аргументи, на які посилається автор, вельми дивні»²⁵. Словацька преса відстежила дану критику, підкреслювала її об'єктивність, підводячи читача до висновку, що й державно-політичні плани Е. Бенеша не мають аргументованої основи.

Розгорнута інформаційна кампанія принесла деякі плоди у вигляді окремих статей у швейцарських газетах. Наприклад, «Женевський журнал» констатував: «Словаки ні до кого не відчувають ненависті. Вони антикомуністи, але не русофоби. Вся нація демонструє бажання жити в спокої. Словаки достатньо навоювалися з угорцями і чехами, щоб вважати за необхідне повертатися до них»²⁶. У «Цюрихських новинах» ситуація коментувалася наступним чином: «Словаки працюють на розбудові власної держави, відчувають себе гордими і щасливими, однак про їх долю хочуть вирішувати не в Братиславі, а в Москві. Здається, що Бенеш мало зважає на думку словацької нації. В Лондоні та Вашингтоні теж не запитують, що словацька нація думає і що хоче, там вважають, що словацьку націю до свободи і державної самостійності примусили, а тому має бути визволена, щоб в другій Чехословаччині знайти своє щастя і спасіння»²⁷.

Словацький консул у Стокгольмі Піско розпочав свою службу після капітуляції Італії, що створила несприятливий дипломатичний клімат для представників країн Антикомінтернівського пакту. Дипломат доповідав, що

привітання з боку шведського міністра закордонних справ К. Гюнтера на його адресу ззовні було милим і розуміючим, але «безперечним негативом є те, що словацьке консульство – згідно оцінок місцевих журналістів – створюється за п'ять хвилин до дванадцятої»²⁸. Такий стан справ підтверджує інформація словацького представництва в Угорщині від січня 1944 р.: «Піско був вельми прохолодно прийнятий у Стокгольмі й має там важку позицію»²⁹.

Тим не менше, певна пропагандистська робота таки була налагоджена. У Братиславі діяло словацько-шведське товариство³⁰. Інформація з шведської газети «Aftonbladet» свідчить, що Швеція була транзитним пунктом на шляху словацької торгівельної делегації до США у 1943 р. Шведська преса в той же період опублікувала статтю місцевого журналіста зі змістовим спрямуванням проти відновлення Чехословаччини, яку словаки назвали «Нейтральним голосом про Словаччину»³¹.

На початку березня 1944 р. Піско отримав зі словацького МЗС лист з інструкцією від президента та прем'єр-міністра, щоб намагався за будь-якої нагоди налагодити контакт зі США та Великою Британією для інформаційних потреб. Пропонувалося розсилати на відповідні адреси англійський переклад словацьких книг, а також тексти промов К. Чулена. Останній був відомим у США, адже у 1938-1939 р. служив на посаді аташе з питань культури при чехословацькому посольстві у Вашингтоні. К. Чулен, подібно як і Й. Кіршбаум, був усунутий з політичного життя внаслідок зальцбурзького диктату й таким чином мав авторитет антигерманіста. Словацький посол у Берліні М. Чернак «вважав Чулена вельми важливим з пропагандистської точки зору». Матеріальний бік справи бачився автором документу другорядним фактором: «якщо пропаганда або закордонні акції матимуть проблеми з фінансуванням видавничої активності, то справа вирішуватиметься прямо президентом, адже він проявляє до неї підвищений інтерес»³². Лист також містить приписку-резолуцію Й. Мрачни: «В першу чергу видай англомовні публікації Дюрчанського та Чулена»³³.

Характерно, що Піско усвідомлював здатність шведських читачів до критичного аналізу преси і тому наголошував: «Для інформування шведської, а, отже, і світової громадськості, краще рідше залучати антинацистськи налаштованих шведських журналістів, яким довіряє демократичне суспільство, ніж користуватися послугами журналістів з відверто правими поглядами»³⁴.

Словацьку державність в інформаційному просторі нейтральних країн найбільше дискредитувало антисемітське законодавство та організація єврейських депортацій у 1942 р. та 1944-1945 рр.

Представник Святої Столиці у Вашингтоні Чічогнані неодноразово передавав у Ватикан прохання від американської влади здійснити у Братиславі дипломатичні кроки на захист словацьких євреїв. У одній з телеграм вказується: «Тутешня влада проголошує, що в майбутньому добре запам'ятає хороше і

погане ставлення до євреїв з боку Тісо та інших відповідальних осіб»³⁵. Серед інших іноземних діячів високого рангу, яким не була байдужа доля переслідуваних в Словаччині євреїв, були американський посол у Ватикані Тейлор, британський – Осборн, італійський – Кортеше та ін.³⁶

Сідор згадує, що під час зустрічі з секретарем американського посольства у Ватикані Г. Тітманном заокеанський співрозмовник одразу ж повернув розмову на ставлення словацької влади і посла щодо єврейського питання³⁷. І хоча той особисто не схвалював антисемітської політики, а в окремих випадках допомагав євреям рятуватися від расових репресій³⁸, проте все ж йому довелося нести частину колективної відповідальності за державу, яку він представляв.

У звітах консула Гресслі єврейське питання аналізувалося регулярно, особливо у травні 1944 р., коли це безпосередньо торкнулося економічних інтересів Швейцарії. Тоді, в умовах наближення фронту, у Шарисько-Зеплинській жупі (Східна Словаччина) було запроваджено військовий стан. Відтак, німецькі армійські структури отримали повноваження здійснювати контроль над цією територією, в т.ч. й щодо «зачищення» її від євреїв. Однак серед переслідуваних було багато й тих, хто тримав в своїх руках зовнішню торгівлю деревним вугіллям (це складало 4/5 швейцарського імпорту зі Словаччини). Гресслі намагався дипломатичними каналами допомогти їм уникнути репресій³⁹. Відомо також, що швейцарські дипломати у Братиславі переходували у будівлі представництва єврейських осіб⁴⁰.

Не була винятком у критичному ставленні й Швеція. Згідно повідомлення Піска від 10 листопада 1943 р. «труднощі випливають перш за все у зв'язку з вирішенням єврейського питання в Словаччині – депортації, конфіскації тощо»⁴¹. Заслугує на увагу його цитата з іншого звіту: «У пресі поширена думка, що Словаччина віддала [німцям] своїх знедолених євреїв, вмивши руки як Понтій Пілат, усвідомлюючи, що йдуть на вірну смерть»⁴². Консул нарікав, що йому ніяк не вдається це висвітлити в позитивному ключі для шведської громадськості й прагнучи покращити ситуацію висував наступні рекомендації щодо трансляцій словацьких радіопередач для іноземців: «Якщо хочете здобути симпатії шведської преси, маєте уникати образливих висловлювань на адресу євреїв»⁴³.

Значний негативний резонанс у Швеції для державного авторитету Словаччини мав скандал довкола контрабандної афери дружин високопоставлених словацьких чиновників – шефа відділу міністерства внутрішніх справ І. Коса та керівника Центру державної безпеки Й. Бенюшки, які власне були організаторами владних антисемітських заходів. Згідно інформації Піска, жінок затримали німецькі митники при спробі перевезти до Швейцарії 20 кг. золотих зливків. До того ж, у пані Косової знайшли рекомендаційний лист банкіра Флейхмана з Братислави, адресований американським фінансовим колам, тобто зачіпки до викриття шляхів переправлення за кордон капіталу багатьох словацьких політиків⁴⁴.

У посланні для Тісо від 28 листопада 1944 р. Піско інформує про пропозицію архієпископа Е. Ейдема (глава протестантської церкви у Швеції) щодо евакуації зі Словаччини, за посередництва Червоного Хреста американським коштом, тих євреїв, що ще залишилися живі. Дипломат наголошує, що до даної думки варто прислухатися, адже Ейдем має великий авторитет у Швеції, а також «глибокі й тісні зв'язки за океаном»⁴⁵.

У відповіді президента, адресованій 4 січня 1945 р. Ейдему, не знаходимо відповіді по суті. У листі президент пояснює антиєврейські репресії необхідністю захисту від «партизанського наступу проти словацької держави, до якого приєдналися євреї» та висловлює думку, що «даний реальний стан справ не був відомий Вашій Милості в той час, як Ви з найкращими помислами пропонували вирішити дане питання»⁴⁶. Більше того, як з'ясували сучасні словацькі історики Д. Нештякова та Е. Ніжнянски в новітньому дослідженні, лист був переданий німецькому послу в Словаччині Г. Лудіну. По інстанціях він потрапив зрештою до самого А. Айхмана – керівника відділу з вирішення «єврейського питання» нацистського Головного управління імперської безпеки⁴⁷.

Погляди на словацьку проблему в повоєнному устрої Європи

Доброзичливість і толерантність «нейтралів» була для словацьких представників хорошим стартом для спроб компенсувати авторитет німецьких васалів бодай натяками про теоретичну можливість конструктивного діалогу з антигітлерівською коаліцією.

26 липня 1943 р., одразу після падіння режиму Муссоліні в Італії, Кіршбаум писав: «Швейцарські та інші дипломати стали інтенсивно цікавитися щодо наших уявлень про післявоєнний устрій та державне упорядкування Словаччини. Одні вірять в оновлення ЧСР, інші – ні. Але ніхто не вірить в збереження незалежної Словацької республіки»⁴⁸. Також він згадує, що британські та американські дипломати через неофіційні канали збирали інформацію про ситуацію в Словаччині, а також про те, яка з обговорюваних комбінацій повоєнного облаштування має найбільшу підтримку словацької громадської думки⁴⁹. Він сам зондував можливість контакту з керівником американської інформаційної служби в Швейцарії А. Даллесом, але люди, які могли це реалізувати, незмінно наголошували, що обов'язковою умовою контакту є визнання уряду Бенеша⁵⁰.

В контексті розвитку зовнішньополітичної ситуації важливим є зауваження президента Тісо на зустрічі 14 серпня 1943 р. з консулом Гресслі: «Словацькі владні кола підкреслюють, що могли б примиритися з обмеженням свого суверенітету, але за умови, що сусіди – угорці та чехи – теж би відмовилися від цілком суверенних прав, тобто у випадку, якби знову могла б ожити в певній формі нова конфедерація дунайських держав»⁵¹. Він висловив прохання, щоб консул популяризував перед швейцарською владою, а також серед впливових політичних діячів англосаксонських країн думку щодо необхідності збереження державної самостійності Словаччини⁵².

Характерно, що розмова відбулася на завершальній стадії операції «Хаскі» (висадження західних союзників на о. Сицилія), а тому дані висловлювання Тісо можна кваліфікувати як старт обережного дипломатичного зондування щодо пошуку алібістського «шляху на Захід». Словацький дослідник І. Кружляк з цього приводу відзначив: «Тісо був переконаний, що після війни буде мати можливість захистити словацьку політику і право словаків на самостійність на міжнародній арені... Представники Словацької республіки дивились на словацьке дипломатичне представництво в Берні як на найважливішу місію наприкінці війни... Також вірив, що мирна конференція після завершення війни буде, швидше за все, в Женеві... [Словаки] сподівалися, що зможуть зав'язати контакти з представниками провідних західних держав...»⁵³.

Звертає на себе увагу публікація Кіршбаума в центральній урядовій газеті Словаччини «Словак» від 20 серпня 1944 р., у якій він по суті підтримав проєкт М. Годжі про утворення центральноєвропейської федерації (Чехословаччина, Польща, Угорщина, Австрія), але з поправкою, що Словаччина стане повноправним членом даного об'єднання. Публікація зумовила офіційний німецький протест. Словацьке міністерство закордонних справ відреагувало наказом, згідно якого надалі всі статті, присвячені зовнішньополітичним справам, мали піддаватися попередній цензурі⁵⁴.

Подібні маневри були не випадковими. Дійсно, у Швейцарському Союзі ідеї створення в Центрально-Східній Європі наддержавного конфедеративного або конфедеративного об'єднання мали закономірно позитивний відгук. Франкомовна швейцарська газета «Огляд міжнародної політики і дипломатії» опублікувала статтю ще одного відставного (через неугідність німцям), але авторитетного словацького політика Ф. Дюрчанського під назвою «Центральна Європа у минулому та майбутньому» з проєктом «дунайської конфедерації»⁵⁵.

Ще одним підтвердженням намірів словацьких владних кіл зав'язати діалог із Заходом стала інформація зі звіту Гресслі від 28 вересня 1944 р.: «Пан депутат Полиак переконав президента щодо наступного плану: Німеччина війну програє. Проте можна припустити, що мирні переговори триватимуть довго, очевидно 2-3 роки. За цей час нічого не зміниться і Словаччина мусить усіма засобами використати дану можливість задля забезпечення своїх інтересів на мирній конференції. З цією метою до Швейцарії має виїхати він (тобто Полиак) та колишній міністр закордонних справ Дюрчански, щоб звідти у необхідний момент представляти словацькі інтереси...»⁵⁶.

Все ж перераховані ініціативи були епізодичними, а можливість їх результативності взагалі як ілюзорну. З осені 1943 р. зміст більшості статей про словацьке питання у швейцарських газетах відображав позицію відновлення Чехословаччини і переконував читачів, що ця ідея має широку підтримку в самій Словаччині. Висновок Кіршбаума від травня 1944 р. щодо політичної позиції швейцарської влади лунав невтішно: «Право словаків на самостійність в

принципі ніхто не заперечував, але кожний, хто вірив в перемогу союзників, виходив з того, що справа дійде до реставрації Чехословаччини⁵⁷. Женевська газета, коментуючи радянсько-чехословацький договір від 12 грудня 1943 р. писала, що у справах повоєнного устрою Європи «найважчою і найделікатнішою проблемою» є безперечно проблема Словаччини, «так як здається, що Москва бажає відновлення чехословацької держави в тій формі, яка була перед Мюнхеном»⁵⁸.

Не залишався пасивним Сідор у Ватикані. Зважаючи на його полонофільські політичні погляди, йому вдалося налагодити контакти з представниками польського емігрантського уряду, які намагався використати на користь справи словацької державності. Наприклад, у 1943 р. Сідор у Женеві вів з ними перемовини щодо можливості утворення католицького державного блоку в Центральній Європі⁵⁹. У Римі Сідор говорив з головою польською емігрантського уряду В. Сікорським про можливе створення польсько-угорсько-словацько-хорватської федерації⁶⁰. За сприяння польських емігрантських кіл він контактував з очільником Словацької національної ради у Лондоні П. Придавком, який також орієнтувався на співпрацю з поляками, зокрема випрацював меморандум щодо бажаного повоєнного устрою Центрально-Східної Європи⁶¹. Навіть ще в червні 1945 р. представник польського емігрантського уряду Й. Рудінски, плануючи свою подорож з Палестини до Великої Британії, мав намір в Римі налагодити контакт зі Сідором задля продовження співпраці зі словаками у Лондоні⁶².

Відомо, що Сідор, за посередництва польського посла у Ватикані К. Папе, двічі у червні-липні 1943 р. зустрічався із секретарем американського посольства у Святій Столиці Г. Тітманном. Останній, очевидно за інструкцією з Вашингтону, на першій зустрічі висловив прохання підготувати в письмовій формі документ з викладом візії Сідора щодо повоєнної долі Словаччини. Так з'явився меморандум «Словацьке питання». Коментуючи його зміст, Сідор писав: «Я висловився за федерацію словаків, поляків і чехів, а також проти повернення до Угорщини або до передмюнхенської ЧСР. Захищав сьогоденний словацький режим і стверджував, що він здатний втримати словацьку державу до завершення війни. Проти німців словаки не в змозі воювати... Просив Америку, що вона не забула про нашу націю і допомогла реалізувати власний спосіб життя»⁶³. Під час другої зустрічі, що відбулася в будівлі польського посольства у Ватикані, Тітманн в цілому погодився з ідеєю федерації як поширення на схід швейцарського зразка. Офіційної відповіді, однак, Сідор не дочекався ні від американської сторони, ні від польської влади, принаймні документів про це досі не віднайдено.

Адресатами подібних пропозицій влітку 1943 р. стали також папський дипломат Магліоне та французький кардинал, секретар конгрегації у справах східної церкви Є. Тіссерант⁶⁴. Офіційної реакції на документ не було, але, на-

приклад, негативна позиція Тіссеранта простежується з того, що він у розмові з дипломатом емігрантського чехословацького уряду В. Ваньком погодився на повернення Словаччини в склад Чехословаччини і пообіцяв здійснити відповідний вплив на папу⁶⁵.

Є відомості, що наприкінці лютого – на початку березня 1945 р. Сідор намагався перешкодити взаєминам між представником чехословацького уряду і новим прем'єр-міністром Італії А. де Гаспері, але останній на зустрічі з В. Ваньком 9 березня 1945 р. заперечив контакти зі словацьким дипломатом⁶⁶.

Сідор також підготував «Пам'ятну записку», в якій висловив свої пропозиції щодо повоєнного врегулювання словацької проблеми. 7 квітня 1945 р. заступник державного секретаря Ватикану Г. Монтіні передав її в конгрегацію надзвичайних справ⁶⁷. Документ передбачав, що під контролем нейтральної комісії у Словаччині мав відбутися плебісцит з наступними питаннями: «Ви підтримуєте відновлення ЧСР чи збереження Словацької республіки?» та «Ви підтримуєте союз з СРСР чи федерацію словацької держави з чеською, польською, угорською, австрійською або федерацію з балтійськими і балканськими державами?». Про даний проект був інформований архієпископ Ф. Спеллман, який мав зв'язки з посольством США у Ватикані, а також Сідор особисто передав цей план кардиналові Р. Вілнею (Квебек, Канада), який в той час перебував з візитом у Святій Столиці⁶⁸. Сам автор проекту писав: «однак Словаччина потрапила до радянської сфери інтересів, а там на позицію папи чи кардиналів уваги не звертають»⁶⁹.

Діяльність словацького посла у Ватикані була настільки тонкою, маневровою і часто двозначною, що зумовила суперечливі дослідницькі інтерпретації. Класична оцінка полягає в тому, що він всіма можливими засобами протидіяв відновленню Чехословаччини. Однак, сучасні словацькі дослідники Л. Казмерова та М. Катунінець зазначають, що Сідор, відстоюючи офіційну позицію словацької державності, у приватних кулуарних розмовах з ватиканськими дипломатами не відкидав нового етапу державного співжиття словаків з чехами, але вже із врахуванням словацьких національних інтересів. Він також сподівався, що зможе презентувати свій погляд на майбутнє Словаччини як нейтральної держави на повоєнній мирній конференції⁷⁰. Активність Сідора навіть викликала у червні 1943 р. увагу до його персони з боку британських розвідувальних служб, адже, за інформацією з папського представника в Лондоні, вона могла бути не лише снагою забезпечити збереження словацької державності, але й частиною ширшого словацько-німецького дипломатичного зондажу⁷¹.

Нелегко доводилося у Стокгольмі Піску. Цікаво, що його шведські співрозмовники беззаперечно визнавали економічний і культурний прогрес, спокій, порядок і благополуччя у розвитку Словацької держави, але разом з тим «пишуть про це з неохотою, адже це суперечить загальній [негативній]

лінії пропаганди»⁷². Тому, хоча й він намагався популяризувати ідею, щоб Словаччина в якій-небудь формі взяла участь у повоєнних мирних переговорах, проте результат був негативний: «Таку можливість тут виключають тому, що для союзників Словаччини не існує у правовому сенсі, адже є начебто тимчасовим утворенням, зумовленим військовими реаліями. Поширена думка, що ми маємо бути задоволені, що нас представлятиме переможний чехословацький уряд, інакше стали б об'єктом мирних умов такого ж штибу, які очікують на Німеччину»⁷³.

Негативне ставлення до Словацької держави дипломат трактує наступним чином: «Це пояснюється авторитаристським курсом словацького життя... Шведській громадськості більше б сподобалося Словаччина, яка, подібно до Румунії, проголосила б демократію, або навіть задекларувала себе якоюсь самостійною європейською більшовицькою державою, а не продовжувала перебувати на боці Німеччини»⁷⁴. У березні 1944 р. Б. Пісско інформував в Братиславу: «Шведи переконані, що кульмінаційний момент німецької здатності до опору вже давно минув, Німеччина вже не вважається важливим супротивником... На долю Словаччини шведи дивляться вельми скептично»⁷⁵.

Заслуговує на окрему увагу недатований (не раніше квітня 1944 р.) лист Пісска, у якому він докладно описує позицію словацьких державних лідерів щодо можливих дипломатичних маневрів у Швеції. В листопаді 1943 р. він у розмові з президентом вперше озвучив ідею щодо налагодження контакту з чехословацьким дипломатичним представником в Стокгольмі В. Кучером. Формою співпраці бачився обмін публікованою продукцією між Братиславою та чехословацьким емігрантським урядом у Лондоні, а зустрічі Пісска та Кучери мали відбуватися «без того, щоб про це знали німці, так як вже чітко видно, що в майбутньому Словаччина буде жити з чехами у спільній державі»⁷⁶. Пропонувалося залучити у якості контактної особи надійну людину (на посаді вільного журналіста або прес-аташе), якій би довіряв як президент, так і Кучера. Але ставлення до цього Й. Тісо дипломат охарактеризував як стримане, хоча й пообіцяв, що буде «над справою розмірковувати».

Під час наступної зустрічі у березні 1944 р. Тісо знову продемонстрував вичікувальну й обережну лінію поведінки, відповівши, що «буде справу обговорювати з іншими». Натомість прем'єр В. Тука цілком негативно поставився до пропозиції Пісска: «Сказав мені, що мусимо залишатися на боці німців, навіть якщо вони війну програють, так як це є справою честі... Якщо б мені таки спало на думку щось робити у даному напрямку маю завжди пам'ятати, що наді мною стоїть німецька розвідувальна служба, яка знає про кожен наш крок»⁷⁷. Завершуючи зустріч з дипломатом, Тука напівжартівливо пригрозив: «щоб все було коректно і ніяких фокусів з Кучером»⁷⁸.

Цікаво, що коли Пісско на делкатні запитання колег щодо даної справи з жалем інформував їх про марність зусиль, то «вони були переконані, що ска-

зав їм неправду аби не компрометувати президента»⁷⁹. Тобто членам словацького політикуму вельми хотілося думати, що державні лідери таки розробляють плани й проекти альтернативного зовнішньополітичного курсу. Висновок самого Пісска був невтішний: «Під час того візиту переконався, що будь-яка співпраця офіційних братиславських кіл і чехословацького руху неможлива»⁸⁰.

Аналітичний звіт братиславського МЗС від 28 червня 1944 р. засвідчує, що Піско виявився дисциплінованим службовцем. Документ містить інформацію про те, що його у Стокгольмі намагався завербувати для підпільної діяльності західний агент. Консул відкинув цю пропозицію й повідомив про цей випадок німецького посла⁸¹.

На початку 1945 р згортаються взаємини Словацької держави з нейтральними країнами. 24 лютого 1945 р. Кіршбаум у розмові з швейцарським міністром Ф. Етгером довідався, що союз планує, не чекаючи на мирну конференцію, встановити дипломатичні взаємини з чехословацьким урядом⁸². До цього Швейцарію спонукав і тиск західних союзників. Газета «Словак» повідомляла про (випадкове?) бомбардування американською авіацією швейцарських міст Стейн-на-Рейні та Рафс, жертвами якого стали 18 осіб⁸³. Відтак, Берн акредитував посла Герардета при чехословацькому уряді, що означало визнання його де юре. 27 лютого швейцарсько-словацькі взаємини були офіційно розірвані⁸⁴. Згідно експресивного висновку словацького журналіста «Швейцарія запродала свій нейтралітет за тарілку каші»⁸⁵. 21 березня стало відомо про припинення торговельної взаємодії між країнами⁸⁶.

4 березня 1944 р. до Братислави надійшла звістка, що Швеція визнала чехословацький уряд⁸⁷. 3 квітня 1945 р словацько-шведські взаємини були розірвані за ініціативи Стокгольма⁸⁸.

Свята Столиця теж не затягувала переговорів з чехословацьким урядом. Більше того, з боку Ватикану пролунали і «виправдання» за взаємини зі Словацькою державою, які обумовлювалися церковними та релігійними факторами, але, як підкреслили папські дипломати, вони не набули форм зустрічей на найвищому рівні – між папою і словацьким президентом⁸⁹. Тож не дивно, що після Кремс്മюнстерського акту словацького уряду 8 травня 1945 р.⁹⁰, Сідор змушений був до вечора чекати на аудієнцію у державному секретаріаті Ватикану, вже як пересічний відвідувач⁹¹. 30 травня від під час візиту в Тардіні він просив, аби Свята Столиця використала свій вплив на союзників для дозволу перевезти словацьких біженців з Німеччини та Австрії до одного з районів Італії, що дало б можливість організувати їх подальшу еміграцію⁹². Дані пропозиції не були взяті до уваги, але позитивне ставлення особисто до Сідора папська курія виразила тим, що не вчинила його екстрадиції на батьківщину.

Офіційна служба словацьких дипломатичних представників таким чином була завершена. Але, за спогадами Кіршбаума, Тісо поставив перед ними наступні завдання: «Коли станеться неминуче, вас є кілька в нейтральних країнах для

того, щоб виконати моральний обов'язок – розповісти правду про Словацьчину і продовжувати боротьбу за свободу і незалежність словацької нації»⁹³.

Отже, для словацьких дипломатів в нейтральних державах розпочиналася доба емігрантської діяльності, основний зміст якої, знову ж таки, полягав у популяризації «словацького питання» на міжнародній арені, але вже в нових геополітичних умовах.

Примітки:

¹ Parak S. Die Schweiz und der Slowakische Staat 1939-1945. Bern-Frankfurt-am-Main-New-York-Paris, 1987. 308 s.

² Petruf P. Zahraničná politika Slovenského štátu 1939-1945: (načrt problematiky). Bratislava (Br.) : Historický ústav SAV, 2011. 328 s.; Petruf P. Vzťahy Slovenskej republiky s neutrálnymi štátmi // Slovenský štát 1939-1945: predstavy a reality / Martina Fiamová, Ján Hlavinka, Michal Schvarc a kol. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014. S. 107-121; Petruf P. Segeš D. Memorandum Karola Sidora «slovenská otázka» z júna 1943 // Historický časopis (HČ). 2005. Ročník (Roč). 53. Číslo (Č). 1. Stana (S). 123-140.

³ Mulík P. Vatikán a slovenská štátnosť // Slovensko na konci druhej svetovej vojny: (stav, východiská a perspektívy). Zborník materiálov zo sympózia v Častej-Papierničke 23.11. – 25.11.1993. / Zost. V. Bystrický, Š. Fano. Br. : Historický ústav SAV, 1994 S. 141-147.

⁴ Pichňa P. Pohľad Švajčiarska na slovenský štát a prezidenta Jozefa Tisu // Bystrický V. (zost.): Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník materiálov z vedeckého sympózia. Častá-Papiernička, 5-7 mája 1992. Br. : SAP, 1992.S. 166-176.

⁵ Stráska J. Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945) // Acta Fakulty filozofickej Západočeskej univerzity v Plzni / ed. Ivo Budil. Plzeň : Západočeská univerzita, Filozofická fakulta, 2011. Č. 2 (2011). S. 37-54; Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945 // Acta Historica Neosoliensia. 2009. T. 12. Vol. 1-2. S. 132-151.

⁶ Kamenec I. Pokusy reprezentantov Slovenskej republiky v rokoch 1944-1945 o hľadanie východisk v zverejnej etape Druhej svetovej vojny // Slovensko na konci druhej svetovej vojny: (stav, východiská a perspektívy). Zborník materiálov zo sympózia v Častej-Papierničke 23.11. – 25.11.1993. / Zost. V. Bystrický, Š. Fano. Br. : Historický ústav SAV, 1994. S. 36-48.

⁷ Ďurica M. Slovenská republika a jej vzťahy k Svätej Stolicy. Br. : LÚČ, 2007. S. 14.

⁸ Parak S. Die Schweiz und der Slowakische Staat 1939-1945...S. 41.

⁹ Petruf P. Zahraničná politika Slovenského štátu 1939-1945: (načrt problematiky)... S. 262.

¹⁰ Petruf P. Vzťahy Slovenskej republiky s neutrálnymi štátmi... S. 118.

¹¹ Slovenský národný archív (SNA). Fond Ministerstvo zahraničných vecí (MZV). Kartón (Kart.) 967. 20T/44. Zpráva Generálneho konsula v Stockholme B. Pisska pre domo.

¹² Sidor K. Šesť rokov pri Vatikane. Druhé vydanie prichystal Jozef M. Rydlo. Bratislava : Libri historiae, 2012. S. 154.

¹³ Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). Dokumenty / zost. I. Kamenec, V. Prečan, S. Škorvánek. Br. : SAP, 1992. S. 186.

¹⁴ Sidor K. Šest rokov pri Vatikane... S. 163.

¹⁵ Ibidem. S. 191.

¹⁶ Machula J. Vatikán a Československo (1938-1948). Pamäti. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1998. S. 74-75.

¹⁷ Mulík P. Vatikán a slovenská štátnosť... S. 144.

¹⁸ Sidor K. Šest rokov pri Vatikane... S. 212-213.

¹⁹ Štefániková A. O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-45 // HČ. 2000. Roč. 48. č. 3. S. 462-477. S. 476; Stráska J. Hospodárska

spolupráca medzi Slovenskom a Švajčiarskom v rokoch 1939 – 1945 // Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava v Modrovej 19. – 20. apríla 2002. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2002. S. 70.

²⁰ Petruf P. Vzťahy Slovenskej republiky s neutrálnymi štátmi... S. 114.

²¹ Pichňa P. Pohľad Švajčiarska na slovenský štát a prezidenta Jozefa Tisu... S. 175.

²² Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945... S. 139.

²³ Petruf P. Vzťahy Slovenskej republiky s neutrálnymi štátmi... S. 113.

²⁴ Stráska J. Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945)... S. 44.

²⁵ Slovák. Ročník XXVII. Číslo 70. 25 marca 1945. S. 3.

²⁶ Stráska J. Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945)... S. 46.

²⁷ Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945... S. 144.

²⁸ Nešťáková D., Nižňanský E. «Naši úbohí židovskí bratia». Švédske snahy o záchranu židov na Slovensku počas II. svetovej vojny // Studia Historica Nitriensia 2019. Roč. 23. č. 1. S. 137.

²⁹ SNA. MZV. Kart. 116. Zakladné číslo (z. č.). 44/dôv/1944. Správy informačného radcu Dr. Matulciya z Maďarska. Budapešť 14 januára 1944.

³⁰ Petruf P. Zahraničná politika Slovenského štátu 1939-1945: (načrt problematiky)... S. 265.

³¹ Segeš D. Memorandum slovenských vojakov 1. Československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943 (Slovensko-poľské vojenské kontakty za druhej svetovej vojny) // Vojenská história. 2008. č. 4. S. 40.

³² SNA. MZV. kart. 967. Číslo jednotky (č. j.). 3 II/44. Stokholm. 10.III.1944. Pro domo.

³³ Ibidem.

³⁴ SNA. MZV. kart. 967. Stokholm. 28.XI.1944.

³⁵ Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). Dokumenty... S. 178.

³⁶ Machula J. Vatikán a Československo (1938-1948). Pamäti... S. 59.

³⁷ Petruf P. Memorandum Karola Sidora «slovenská otázka» z júna 1943... S. 126.

³⁸ Sidor K. Šesť rokov pri Vatikane... S. 149-150.

³⁹ Pichňa P. Pohľad Švajčiarska na slovenský štát a prezidenta Jozefa Tisu... S. 172.

⁴⁰ Keller H. V zahraničnej službe v Bratislave // URL: <http://zbor34bulletinvsatopluk.blogspot.com/2014/06/strana-x-po-uvodnom-slove-na-novejstrane.html>.

⁴¹ Nešťáková D., Nižňanský E. «Naši úbohí židovskí bratia». Švédske snahy o záchranu židov na Slovensku počas II. svetovej vojny... S. 129.

⁴² SNA. MZV. kart. 967. č. j. 21/T. Stokholm.

⁴³ Nešťáková D., Nižňanský E. Swedish interventions in the tragedy of the Jews of Slovakia // Nordisk judaistik. Scandinavian Jewish Studies. 2016. Volume. 27. № 2. P. 28.

⁴⁴ SNA. Fond Úrad predsedníctva vlády. kart. 17. č. 1141/44. Generalný konsulat Slovenskej republiky v Stokholme. 7 februára 1944.

⁴⁵ SNA. MZV. kart. 967. Stokholm. 28.XI.1944.

⁴⁶ Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). Dokumenty... S. 221.

⁴⁷ Nešťáková D., Nižňanský E. «Naši úbohí židovskí bratia». Švédske snahy o záchranu židov na Slovensku počas II. svetovej vojny... S. 137.

⁴⁸ Kamenec I. Pokusy reprezentantov Slovenskej republiky v rokoch 1944-1945 o hľadanie vychodisk v zaverečnej etape Druhej svetovej vojny... S. 43.

⁴⁹ Stráska J. Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945)... S. 45.

⁵⁰ Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945... S. 142.

⁵¹ Pichňa P. Pohľad Švajčiarska na slovenský štát a prezidenta Jozefa Tisu... S. 168.

⁵² Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945... S. 135.

⁵³ Stráska J. Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945)... S. 41-42.

⁵⁴ Kamenec I. Pokusy reprezentantov Slovenskej republiky v rokoch 1944-1945 o hľadanie vychodisk v zverejnej etape Druhej svetovej vojny... S. 44.

⁵⁵ Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945... S. 147.

⁵⁶ Stráska J. Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945)... S. 50.

⁵⁷ Ibidem S. 48.

⁵⁸ Petruf P. Zahraničná politika Slovenského štátu 1939-1945. Načrt problematiky... S. 259.

⁵⁹ Rychlík J. Geneza vzťahu mocností k možnosti samostatného Slovenska či obnovy Československa // Slovensko na konci druhej svetovej vojny: (stav, východiská a perspektívy). Zborník materiálov zo sympózia v Častej-Papierničke 23.11. – 25.11.1993. / Zost. V. Bystrický, Š. Fano. Br. : Historický ústav SAV, 1994. S. 124.

⁶⁰ Petruf P. Zahraničná politika Slovenského štátu 1939-1945: (načrt problematiky)... S. 186.

⁶¹ Згідно змісту документу Чехословаччина не могла бути відновлена, адже не виправдала сподівань словаків, а власне територія Словацької держави мала стати частиною широкої центральноєвропейської федерації від Балтійського до Середземного морів. За пропозиціями П. Придавка до компетенції словацької влади мали належати культура, освіта, місцева адміністрація з відповідним сеймом та урядом. Військова, фінансова сфера та закордонна політика мала здійснюватися за рішеннями федерального сейму з представників усіх націй, що планувалися на об'єднання. (Segeš D. Memorandum slovenských vojakov 1. československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943 (Slovensko-poľské vojenské kontakty za druhej svetovej vojny)... S. 37, 39, 48, 53).

⁶² Segeš D. Memorandum slovenských vojakov 1. Československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943 (Slovensko-poľské vojenské kontakty za druhej svetovej vojny)... S. 55.

⁶³ Petruf P. Memorandum Karola Sidora «slovenská otázka» z júna 1943... S. 125.

⁶⁴ Katuninec M. Kazmerova L. Dilemy Karola Sidora. Bratislava : Kalligram, 2006. S. 135.

⁶⁵ Kukánová Z. Nunciem a internunciem v jednej zemi. Diplomatičké vzťahy Československa s Vatikánem v letech 1939-1945 // Securitas imperii. 2016. Ročník 28. číslo 1. S. 96-133. S. 112.

⁶⁶ Mulík P. Vatikán a slovenská štátnosť... S. 145.

⁶⁷ Sidor K. Šesť rokov pri Vatikane. Scranton : Obrana Press Inc, 1947. S. 260.

⁶⁸ Sidor K. Šesť rokov pri Vatikane. Druhé vydanie prichystal Jozef M. Rydlo. Bratislava : Libri historiae, 2012. S. 216.

⁶⁹ Kukánová Z. Nunciem a internunciem v jednej zemi. Diplomatičké vzťahy Československa s Vatikánem v letech 1939-1945... S. 112.

⁷⁰ Katuninec M. Kazmerova L. Dilemy Karola Sidora... S. 137.

⁷¹ Petruf P. Zahraničná politika Slovenského štátu 1939-1945: (načrt problematiky)... S. 187.

⁷² SNA. MZV. kart. 967. č. j. 21/T. Stockholm.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Kamenec I. Pokusy reprezentantov Slovenskej republiky v rokoch 1944-1945 o hľadanie vychodisk v zverejnej etape Druhej svetovej vojny... S. 43.

⁷⁶ SNA. MZV. kart. 967. 20T/44. Zpráva Generálneho konsula v Stockholme B. Pisska pre domo.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ SNA. MZV. Kart. 116. Správa z 28 júna 1944.

⁸² Stráska J. Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939-1945... S. 149.

⁸³ Slovák. Ročník XXVII. Číslo 56. 8 marca 1945. S. 2.

⁸⁴ SNA. MZV. kart. 967. č. 70008/I/45. Bratislava. 15.III.1945. Slovensko-švačiarске vztahy. Zmena.

⁸⁵ Slovák. Ročník XXVII. Číslo 56. 8 marca 1945. S. 3.

⁸⁶ Slovák. Ročník XXVII. Číslo 66. 21 marca 1945. S. 3.

⁸⁷ SNA. Fond Úrad predsedníctva vlády. kart. 17. č. 1141/44.

⁸⁸ Petruf P. Zahraničná politika Slovenskej republiky (1939-1945) // Historické štúdie. Roč. 38. 1997. S. 39.

⁸⁹ Kukánová Z. Edvard Beneš a římskokatolická církev // Semper Paratus. 2. / Editor Jan Tábořský. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2014. S. 33.

⁹⁰ У даному документі вищі посадовці Словацької держави висловили на адресу американського командування прохання про захист словацьких біженців на підпорядкованій йому австрійській території. Акт у Кремльмюнстері вважається символічним завершенням функціонування Словацької держави.

⁹¹ Kukánová Z. Nunciem a internunciem v jedné zemi. Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem v letech 1939-1945... S. 114.

⁹² Jozef Tiso. Kňaz a prezident / zost. Emilia Hrabovec. Bratislava : Luč, 2017 S. 123.

⁹³ J. M. Kirschbaum: Moja posledná diplomatická správa prezidentovi Slovenskej republiky // URL: <http://www.jozeftiso.sk/jt/k-zivotu/35-ocami-sucasnikov/231-moja-posledna-diplomaticka-sprava-prezidentovi-slovenskej-republiky>

Borovets Ivan. *Contra spem spero: presentation of Slovak statehood in neutral countries (1943-1945).* The article is devoted to the activities of diplomatic representatives of the Slovak State (the First Slovak Republic), which was directed to promoting of the Slovak question on the international scene. Slovak diplomats tried to correct in neutral states the negative image of Slovakia as an ally of Nazi Germany. K. Sidor in the Vatican, J. Kirschbaum in Switzerland and B. Pisko in Sweden made great efforts to inform foreign journalists, influential diplomats and statesmen about the Slovak perspective on views on the military, social and political situation in Europe. The favorable condition was that these diplomats had a personal anti-German reputation. But the anti-Semitic policy of the Slovak authorities and the deportation of the Jewish population had a great negative resonance in public opinion in neutral states.

Slovak figures published their articles in the newspapers and journals of neutral countries. They criticized the plans of the Czechoslovak emigrant government, led by Benesch, who wanted the restoration of Czechoslovakia. Archival materials and memoirs show, that Slovak state leaders and diplomats tried to establish foreign policy contacts with representatives of the anti-Hitler coalition through neutral countries. Several proposals were made regarding the state order of Slovakia, but the Western diplomats did not approve these attempts because they cooperated with the Benesch government.

Slovak officials prepared several projects with reasoned suggestions about a federal union of countries in the region, in which Slovakia was given the role of an equal participant. Their popularization also took place in the information space of neutral states, with a focus on the benevolence of leading Western powers. But they were all doomed to failure. It was obvious from the beginning of 1944, that Central and Eastern Europe would be in the sphere of influence of the USSR, whose leaders proposed restoration of pre-war Czechoslovakia. The neutral states terminated diplomatic relations with the Slovak Republic at the final stage of the war in Europe.

Keywords: neutral states, Slovak republic, diplomacy, media, propaganda, Jewish question, confederation, plebiscite.

Отримано: 23.10.2019